

התפקיד — נוכל בשירות הוד מלכותו

על ספרו של יואן מונטגיו "מעבר לסודי ביותר אולטרה"

אלוף שלמה גזית

על אף הספרות העשירה של סיפורי ריגול, הונאה ותחכום שנתפרסמה בעקבות מלחמת העולם השנייה, יש תמיד הנאה מיוחדת ועניין מקצועי לקרוא את אחד מאותם סיפורים היוצאים לאור במסגרת "עתה ניתן לגלות"; שהרי אלה, בשונה מן האחרים, חותם של אמת עליהם, דיוק ומציאות, ומכאן גם מקצוענות. אלה אינם שייכים לספרות הריגול הבריטני, ואף-על-פי-כן, מסתבר כי האמת יש והיא מרתקת אף יותר מן הדמיון.

יש בספרות מודיעין זו גם עניין נוסף הראוי למחקר מיוחד. דומה כי ניתנת לנו הזדמנות לראות ראייה שונה וחדשה את מהלכי מלחמת העולם. מערכות רבות ונצחונות שונים אשר נהגנו לזקוף לזכותם של מצביאים בעלי שם, בעצם אפשר וצריך לזקפם לזכות האלמונים בשירות המודיעין — אלה שחשפו את סודותיהם הכמוסים ביותר של הגרמנים ובני בריתם, ואלה שהשכילו להונות ולשטות ביריב, ובכך שינו לטובתם את מאזן הכוחות ברמה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית גם יחד. אחד הספרים המעניינים במיוחד במסגרת זו, אשר יצא זה לא כבר, הוא ספרו של יואן מונטגיו — "מעבר לסודי ביותר אולטרה".

יהודי בצי המלכותי

יואן מונטגיו, קומנדר (רס"ן) בצי המלכותי הבריטי בתקופת המלחמה, עמד בראש יחידת 17M ב-N.I.D. (אגף המודיעין של הצי המלכותי), אשר הוקמה בראשית המלחמה בצורה מאולתרת, והפכה במשך הזמן למוח שעמד מאחורי פעולת הסוכנים הכפולים בבריטניה ומאחורי

פעולות ההונאה — קטנות כגדולות — שיום והפעיל הצי המלכותי הבריטי. בשל העניין המיוחד שהיה בצי לפעילות זו, הפך הצי עד מהרה לרוח החיה של מבצעי הונאה גם עבור שתי הזרועות האחרות (חיל האוויר והצבא), כשהוא דוחף ומקדם מבצעים רבים, אשר לכאורה חרגו מתחום עיסוקו ואחריותו.

יואן מונטגיו, עורך-דין מצליח, נהג לבלות את עתות הפנאי שלו בשיט מפרשיות. ב-1938 (בהיותו בן 37) צפה את סכנת המלחמה הממששת ובאה, החליט להתנדב ליחידת ההשלמה של הצי המלכותי, וכך מצא עצמו מיד עם פרוץ המלחמה בשורות הצי.

תקוותו הייתה לשרת ביחידת צי של ממש, ולהשתתף במלחמה באופן אקטיבי. ואמנם, הוא החל את שירותו באימוני שיט לקציני מילואים מן השורה. הוא מספר על יומו הראשון בצי, כאשר כל הצוערים שבקורס הוצעו בסך לתפילה; או אז נשמע קולו של הרס"ר הקורא לכל בני הדת הקתולית לפרוש מן השורה. מונטגיו ציפה כי אל קריאה זו תצורף גם קריאה ליהודים, אך נראה שהתופעה של יהודי בחבורת קציני הצי המלכותי הייתה כה נדירה, שאיש לא חשב כלל על הצורך להפנות קריאה כזו גם ליהודים. מונטגיו נשאר עם כולם, ומאותו יום נהג להשתתף עם הכלל בתפילת יורדי הים.

למורת רוחו נחשף עברו המשפטי עד מהרה, ומונטגיו נשלח לעבודת מטה במודיעין הצי המלכותי. קומנדר הד, מפקדו באותה עת, נזף בו על שניסה להסתיר את מקצועו: "רבים יכולים למלא תפקיד של קצין זוטר בימייה, ולא נתיר לך ליהנות מחופשה על גבי יאכטה על חשבון ממשלת הוד מלכותה." וכך, מבלי שנתכוון או רצה, החל מונטגיו בעיסוק שהוא אולי מן המרתקים ביותר בתקופת המלחמה.

ספרו של מונטגיו נכתב על פי הזיכרון. מדהים לראות עד כמה הצליח לשמור בראשו פרטי פרטים של המאורעות המסעירים מאותה תקופה. אחד ההסברים לכך מצוי אולי בתיאור צוות העוזרים של מונטגיו (קצינים ומוזכירות) ביחידת 17M, אשר בגלל הסודיות הבלתי רגילה של עיסוקם כמעט ולא התחלף בכל שנות המלחמה. מונטגיו מספר, כי הוא ממשך לקיים עם כולם קשרי ידידות קרובים עד עצם היום הזה. במפגשי רעים אלה היו נוהגים כנראה, להעלות שוב ושוב את זיכרונות אותם ימים, וכך נשאר שמו ומאורעות מאותה תקופה חרותים היטב בזיכרונו, למרות שחלפו מאז 30 שנה, בהן חזר לפרקטיקה המשפטית ונעשה שופט מוכר ומכובד.

★ ★ ★

באופן גס, מתחלק הספר לשניים: פרשיות הסוכנים הכפולים², ומבצעי ההונאה העיקריים מתקופת המלחמה. בנושא הראשון אין מונטגיו מחדש הרבה מעבר למה שנתפרסם בספרו של סר ג'והן מסטרמן על הסוכנים הכפולים.³ אולם בניגוד למסטרמן, שהיה מופקד על הטיפול בנושא באופן ישיר, תורם מונטגיו יותר בהצגת הבעיות שהיו כרוכות בקבלת ההחלטות הנוגעות להפעלת הסוכנים הכפולים, הוועדות והדרגים שהיו מעורבים בתהליך, שיקוליהם וטעויותיהם. סיפור הסוכנים הכפולים חשוב בספרו של מונטגיו במיוחד, כיוון שבלעדיו

2. "סוכן כפול" — כינוי למרגל הפועל כביכול בשליחות צד א', אך למעשה הוא מגויס ומעביר ידיעות המשרתות את צד ב', בעוד צד א' ממשך לתת בו אמן מלא.

3. ג' ס' מסטרמן, הסוכנים הכפולים בבריטניה במלחמת העולם השנייה, "מערכות",

התנאי הראשון — התחכום הגבוה, הזהירות והניסיון העשיר שרכשו במשך הזמן בהפעלת סוכנים אלה. פעלה כאן מכונה משומנת ומתואמת להפליא, כאשר ההיזון החוזר של המודיעין החיובי — זה שאסף מידע על פעילות הגרמנים, ועקב בקפידה אחר כל החלטה ומעשה שלהם — אפשר תיקון והשפעה מידיים על הידיעות שהוזרמו באמצעות הסוכנים הכפולים. דומני, כי בנקודה זו זכו הבריטים לתרומה יחידה במינה מצד אותם אורחים "תוכבנים" אשר התגייסו לקראת המלחמה, שובצו בתפקידי מפתח, ונתנו ביטוי לדמיון יוצר, לכשרון אלתור ולחשיבה בלתי שגרתית, שקשה למצוא בתוך ה"מכונה" של הצבא הסדיר, הגם שזו כוללת קצינים מסורים, מנוסים ונאמנים. השירות הרצוף והממושך עושה את האחרונים שבויים לדפוסי חשיבה קבועים ולקונספציות מוגדרות. ה"אורגניזציות" אינה תכונה של קצין ממוצע בצבא סדיר, אך במידה רבה מהווה זו מפתח להצלחה בנסיבות כאלה; ובכך, דומני, היה לבריטים יתרון כביר על הגרמנים.

התנאי השני — השליטה הבריטית ב"אולטרה", שכירת הצפנים הסודיים ביותר של התקשורת הגרמנית וקריאת כל המברקים (לצורך עניינינו — קריאת התעבורה של מערכות המודיעין הגרמניות), דבר שאפשר לדעת בצורה מהימנה אלו "סיפורים" נקלטו ואלו לא. מאז הותר סוד ה"אולטרה", ונתפרסמה התרומה של סוד זה (קריאת הצופן הגרמני) למאמץ המלחמה הבריטי, נשתנתה במידה רבה ההערכה לעלילות קרב או למצביאים השונים, שכן התברר יותר ויותר כי מרכיב מכריע בהצלחה יש לזקוף לזכות המודיעין. כאן, כאמור, נולדה היכולת למשחק גומלין בין שידור הידיעה המגמתית של הסוכן הכפול, לבין המעקב הצמוד אחר דרכה של ידיעה זו בנפתולי מכונת המודיעין הגרמנית.

התנאי השלישי — הבידוד הממושך של בריטניה, שהקשה מאוד על הגרמנים לבקר, באמצעות בדיקות בלתי אמצעיות, מידע המזורם אליהם. להוציא כמה דיפלומטים ניטרליים, שמוקמו בלונדון והזרימו מידע שהיה מגיע בדרכים שונות אל המודיעין הגרמני, לא הייתה בידיהם דרך לשגר שליח (אפילו בזהות מושאלת או בדרכונ זר), שיתרשם ממראה עיניו וידווח על הקורה באי הנצור. ניתוק זה היה כה מוחלט, עד שאחת הבעיות שעמדה בפני מפעילי רשת הסוכנים הכפולים הייתה, כיצד להמשיך ולהפעיל סוכן, למרות שמפעיליו בבית (בגרמניה) לא הצליחו להעביר אליו לבריטניה אף את משכורתו... והתנאי הרביעי — היעדר מקורות מודיעין אחרים, אשר יכלו לאפשר לגרמנים בקרה באמצעות מידע בלתי תלוי בסוכניהם. שלושה מבין ארבעת המרכיבים העיקריים של האיסוף המודיעיני היו נעולים, במידה זו או אחרת, בפני הגרמנים.

המודיעין הגלוי היה בבקרה מוחלטת של מערכת הצנזורה הבריטית; וכמעט שלא ניתן היה להגיע לידיעות בעלות חשיבות אופרטיבית מתוך מה שפורסם או שודר בכלי התקשורת הבריטיים. מכאן, שהמקור החשוב ביותר של כל שירות מודיעין — מכלול הפרסומים הגלויים שמתפרסמים בתוך המדינה או מחוצה לה (על הנעשה בתוכה) — לא ענה לחלוטין על הציפיות הגרמניות, ולהיפך — זה אף שימש מכשיר חשוב בידי הבריטים לדיסאינפורמציה.

המודיעין הצילומי, ביחוד תצלומי האוויר, הוא מוגבל ביסודו, אין בו משום מענה לשאלות בתחומי מורל, החלטות וכוונות, ובעצם יכל זה לתת מענה לשאלות הנוגעות לתכסיף הפיסית בלבד; כגון נזקי הפצצות הגרמניות, מערכות הביצורים וההגנה הבריטיות, ריכוזי

יקשה להבין את מכלול הבעיות שהיו קשורות למבצעי ההונאה הגדולים, את השיטה בה פעלו ואת ההסבר להצלחות. כל שירות מודיעין מתלבט בשאלת הסוכנים הכפולים, האם כדאי להפעילם ולאיוזו מטר; שהרי הטרחה הכרוכה בכך אינה מבוטלת כלל ועיקר, ותיאוריהם של מונטגיו ומסטרמן מעידים על כך. השאלה הראשונה והחשובה במיוחד שכל שירות שואל עצמו היא: מה מידת הביטחון שיש לי שליטה מלאה בסוכן הכפול; האם איננו ממשיך לפעול בכנות לטובת היריב, ומי שמרומה באמת זה אני ולא הצד השני. גם אם אין ביטחון מלא, או אף כאשר ידוע שהצד השני מודע להכפלה, עדיין יכולים להימצא שיקולים שיצדיקו את הפעולה. ככלל: שתי מטרות בסיסיות בהפעלת הסוכנים הכפולים: הראשונה — הונאה או דיסאינפורמציה, והשנייה — הגבלת יזמת שירות היריב לגייס ולהחדיר סוכנים נוספים ולבנות מקורות מודיעין אחרים, בלתי מבוקרים.

סוכנים כפולים בשירות הבריטים

במלחמת העולם השנייה נתהווה צירוף מיוחד של נסיבות שאפשר למודיעין הבריטי להגיע למצב האידיאלי, בו לא היה בתחומי בריטניה אף מרגל אחד בשירות הגרמנים שלא היה מוכר, "שרוף" ומופעל בידי השירותים הבריטיים.

כאשר מופעל סוכן כפול קיים חשש תמידי שידיעות בלתי נכונות המשוגרות על ידו תזוהינה ותחשפנה עד מהרה, תוך הצלבה עם ידיעות ממקורות אחרים, או עם כאלה שמקורן מסוכנים אחרים המשרתים נאמנה צד אחד בלבד. קשה ממש להאמין, אך סוכנים כפולים כאלה שירתו את הבריטים מן היום הראשון של המלחמה עד ליומה האחרון, מבלי שעלה בידי הגרמנים לחשוף את סודם; והיו אף מקרים בהם הוענקו לסוכנים אלה אותות כבוד מיוחדים "על שירות נאמן וחשוב ביותר למען המולדת הגרמנית". מספר תנאים אפשרו הישג בלתי רגיל זה:

על מידור ועל קידום

מונטגיו מספר קוריוז מעניין בהקשר להמלצת מפקדו "הדרוד ג'והן" (הוא האדמירל ג'והן גודפרי, אשר הקים את מודיעין הצי המלכותי ועמד בראשו מראשית המלחמה ובתקופה הקריטית ביותר שלו). להעניק לו דרגת סא"ל. המלצה זו נדחתה על-ידי סגן מפקד הצי (שהיה ממונה על בעיות כוח אדם בזרוע הימית), עד שיוסבר לו "מהם הנושאים החיוניים כל כך, בהם מטפל בהצלחה כה רבה הקומנדר מונטגיו". "הדרוד ג'והן" הגיב בקביעה, שנושאים ממודרים מובאים לידיעת אנשים אך ורק על פי הקריטריון — "Need to Know", כלומר "חייב בידיעה". אפילו לירידת האיש הנאמן והמיומן ביותר לא מובאים סודות כל עוד אין זה חייב להיות להם שותף בתוקף תפקידו ועיסוקו. במקרה זה לא חייב היה סגן מפקד הצי לדעת את פרשיות הריגול הנגדי, הסוכנים הכפולים ומבצעי ההונאה הרגישים — וכך נשאר מונטגיו בדרגתו עד לסיום המלחמה...

שיטת המידור, הכרוכה בהפעלת סוכנים ואי חשיפת המקורות האנושיים, יוצרת עד מהרה מצב, בו חלקה המכריע של המערכת המודיעינית יודע אמנם כי טעה בהערכתו, אך אין לו מושג, מי היו המקורות אשר גרמו להערכה מוטעית זו. מה תפקידם ומעשיהם בארץ היריב, כיצד הם פועלים ונוהגים, ומניין מקורות המידע שלהם. ללא ידיעת פרטים אלה לעולם אין לדעת, אם הידיעות המכשילות נובעות מכך שהסוכן קלט דיווח שמועות חסרות בסיס; משום שהמבועים שלו (מקורות המספרים ומדווחים לו באורח תמים) באמת אינם מצויים בתוך תוכם של העניינים; משום שהשירותים הבריטיים חשפו את זהות הסוכן ומצילים אותו על-ידי הדלפת ידיעות כוזבות, מבלי שזה יעלה כלל על דעתו, כי הוא משמש מכשיר להונאה; או אולי, משום שזה הפך למשתף פעולה מלא עם השירותים הבריטיים, והוא מכשיל בידועין את שולחיו.

כל הפרטים הללו ידועים בעצם רק לקצין המפעיל, וזה, כאמור, מעשה פיגמליון, מתאהב ביציר כפיו, ואינו מוכן להשלים עם האפשרות, כי בן טיפוחיו אמנם בוגד בו.

ההונאות הגדולות

מבצע ההונאה הגדול והדרמטי ביותר בו היה מונטגיו מעורב הוא מבצע "בשר טחון" (Mince Meat). סיפורו של המבצע כבר נכתב בידי מונטגיו לפני כ-26 שנים תחת הכותרת "האיש שלא היה". ספר זה "הזמן" על-ידי שירותי המודיעין הבריטיים, לאתר שקטעים שונים הנוגעים לפרשת ההונאה המופלאה דלפו מחוגים שונים (גרמניים, ספרדיים ואף בריטיים), ולבסוף יצאו לאור בסיפור דמיוני בשם "מבצע שברון-לב" (Heart-break Operation). המחבר, דף קופר, מתאר בסיפור השטת גופה לעבר החוף הספרדי, כשהיא נושאת מסמכים המכוונים להטעות את הגרמנים.

יחידות צבא וכיו"ב. אולם גם מודיעין צילומי זה היה עדיין באותה עת בראשית דרכו. ציוד הפענוח היה פרימיטיבי, ולעומת זאת היו מערכות ההסוואה וההסתרה אפקטיביות למדי, כך שנקל היה למדי להונות את מפענח התצלומים על-ידי מערכות דמה למיניהן. יתר-על-כן, לא היה לגרמנים כיסוי צילומי סדיר ושוטף מעל האיים הבריטיים (הן מטעמי מזג אוויר והן בשל מגבלות מבצעיות), דבר שהגביל את הגרמנים עוד יותר בהפקת המודיעין ממקור זה.

המודיעין התקשורתי היה באותה תקופה בראשית דרכו. אם לא לדון בהאזנה לתקשורת הטקטית תוך כדי הלחימה, אשר ערכיתה מוגבלת למקום ולזמן, הרי שהיכולת הגרמנית לקלוט את התקשורת האסטרטגית והדיפלומטית של הבריטים, ועוד יותר לשבור את הצפנים בהם השתמשו, הייתה מוגבלת ביותר. יתר-על-כן, בידעם עד כמה חשופים הגרמנים בתקשורתם למודיעין הבריטי, נקטו האחרונים שורה של צעדים מחמירים ביותר, במגמה למנוע ככל האפשר אפשרות, שהגרמנים יצליחו לחשוף את צפונותיהם.

זו הסיבה אשר בגללה תלו הגרמנים הרבה כל כך במקורות האנושיים שלהם ("ב"יומינט" — Human Intelligence), שהרי אלה, וכמעט רק אלה, יכלו לתת להם מידע על המתרחש באמת בבריטניה, בתחומים השונים של כוונות, הכנות ופעילויות בשטח הטכנולוגי, הצבאי והפוליטי. בנסיבות אלה נוצרה הזדמנות להוליך שולל את היריב הגרמני.

במשך חמש וחצי שנות המלחמה רדפה את המודיעין הבריטי בלי הרף חרדה, שמא יגלו הגרמנים את התרמית, ויחדלו להאמין לסוכניהם בבריטניה. אולם דבר זה כמעט ולא קרה. מדי פעם היו הבריטים עצמם "שורפים" סוכן כפול זה או אחר, אם משום שלא יכלו להרשות לסוכן להמשיך בפעילותו במשך תקופה ארוכה מדי ללא קבלת תגמולים מגרמניה, ואם כדי לתת לגרמנים את תחושת הסכנה שבפעולת הסוכן הזר בבריטניה. אולם, למרות דיווחי הכוזב הרבים, שהוכחו בדיעבד כבלתי נכונים, לא חדלה המערכת הגרמנית להאמין לסוכניה.

מונטגיו מציג את התמונה מזווית הראייה הבריטית בלבד; ופרט לעצם ציון העובדה, אין הוא מנסה להסביר את התופעה, להוציא מקרה אחד — ההסבר הגרמני לכישלון הדיווח של סוכניהם ערב הפלישה לנורמנדיה. (שנצפתה על ידם מזרחה יותר, באזור קלי). ההסבר הגרמני במקרה זה היה: כיוון שהגרמנים לא נתפתו להעביר מיד תגבורות לנורמנדיה, ובכך גם לא חשפו עצמם בפני הפלישה העיקרית המתוכננת באזור קלי, שינה הפיקוד העליון של בנות הברית את תכניתו, החליט על ניצול ההצלחה בנורמנדיה, אף כי מלכתחילה נועדה זו להיות פעולת הסחה בלבד, ויותר על התכנית העיקרית של פלישה לקלי.

דומני כי מאחורי גישה גרמנית זו היו שני מניעים נוספים. הראשון — האמונה כי הסוכן, הפועל בתנאי מחתרת קשים בבריטניה, נופל בעצמו קרבן לפעולות הונאה, הסתרה ודיסאינפורמציה של היריב. אחרי הכל, רוב הסוכנים מדווחים ומעבירים את אשר הם שומעים ורואים; ואם הבריטים ערכו ריכוזי כוחות פיקטיביים, או הפיצו שמועות על תכנית כזו או אחרת, אין בידי הסוכן כלים לבור את האמת מן השקר. המניע השני מצוי במישור הפסיכולוגי של יחסי סוכן-מפעיל. כל מרגל, או סוכן, מצליח בדרך כלל לרכוש עד מהרה את אמונו המלא של מפעילו עד שזה, האחרון, נעשה לו מליץ יושר בפני מפקדיו. למפעילים אלה קשה ביותר להשלים עם המחשבה, שהסוכן שלהם (המגויס, מוחדר ומופעל על ידם) עלול להוליכם שולל. יתרה מזאת,

מעודנת ומתוחכמת סכנה, כי מודיעין שאינו מספיק "על הגובה", פשוט לא יקלוט ולא יבין אותה.

ד. דרך החשיבה של הצד השני היא במידה רבה פנים אחרות של המרכיב הקודם. ובכל זאת, חובה להדגיש: לעולם אסור לבחון תכנית הונאה בעיניים שלך. עליך להכיר את היריב, לשים עצמך במקומו, ולנסות לחשוב, לשקול ולהעריך על פי מערכת מושגיו.

מונטגיו מציג מספר דוגמאות הקשורות בעקרונות האמורים.

במקביל להכנות ל"לפיד" (Torch), מבצע הנחיתה בצפון אפריקה, זרמו למודיעין הגרמני ידיעות על נחיתה אפשרית של בנות-הברית בדקאר, וכן שמועות (מגברלטר) אשר הסבירו את ריכוז הצי במבצע חד-פעמי גדול לתגבורת האני הנצור מלטה. מושל גברלטר, הגנרל מיסון מקפרליין, החליט להרים את תרומתו האישית למבצע ההונאה, וכך נשא נאום ברמקול אל חיילי המבצר של גברלטר, בו קרא להם להטות שכם ולהשקיע מאמץ ככל שידרש, על מנת להחיש אספקה ותגבורת "לאחינו הנצורים במלטה, העומדים בהפצצות בלתי פוסקות". נציג המודיעין הגרמני במדריד קיבל כמובן מיד את תכנון של שידור זה, אך מסקנתו הייתה חד משמעית — הכנת שיירת ענק לעזרת האני הנצור איננה אלא הונאה...

ודוגמה הפוכה: בעיצומם של הקרבות בחזית הרוסית, לאחר בקשות חוזרות ונשנות של המנהיגות הסובייטית לפתוח בהקדם בחזית שנייה, הציע מונטגיו "למכור" לגרמנים הכנות בריטיות למבצע פלישה גדול במפרץ בסקיה. בבסיס תכנית הונאה זו עמדו שלושה שיקולים עיקריים:

א. כל עוד אין מוכנים לבצע הפלישה, אכן אין מנוס אלא לרמוז על הכנות בלבד, צעד העשוי להניע את הגרמנים לריכוז מאמץ הגנתו מקדים.

ב. אסור שתכנית ההונאה תמנע או תפריע במשהו לתכנית האמתית של הפלישה, ומכאן שאזור הפלישה חייב להיות אחר.

ג. מתוך הערכה לא נכונה של הכוחות והאפשרויות העומדים בפני בנות-הברית, רווחו בגרמניה חששות כבדים לגבי אפשרות פלישה במפרץ בסקיה. מידע על הערכות אלה היה מצוי בידי המודיעין הבריטי.

למרות זאת, לא אושרה תכנית הונאה זו על-ידי מטה הכוחות המשולבים, וזאת מהטעם שפלישה במפרץ-בסקיה היא כל כך קשה לביצוע ובלתי אפשרית, עד שאין סיכוי כי ההונאה תקלט על-ידי הגרמנים. זהו בדיוק השיקול הלא נכון, שאל לו לדרג הפוסל או המאשר לשקלו. רק מי שמכיר באורח מעמיק את מודיעין היריב, מקורותיו ודרך חשיבתו — רק הוא מוסמך לשקול ולהעריך איוז הונאה תקלט.

מונטגיו מביא סיפור נוסף של התערבות מלמלה, אשר בגינה נפסל מבצע הונאה שיוזם והובא לאישור. "מבצע יאנו" נועד לסייע במלחמה נגד הצוללות הגרמניות, על-ידי השתלת "מתנה" בביתו של אחד מבכירי מפקדי הצוללות הגרמנים, כשזו ניתנת לו, כביכול, עבור שירותיו החשובים לבריטים, במגמה להביא לאחר מכן, לחשיפת אותו מפקד, ובסבירות גבוהה אף לשפיתו ולהוצאתו להורג בידי הגרמנים. מבצע זה נועד לפגוע במוראל צוותי הצוללות הגרמניות, ולזרוע בקרבם חוסר אמון.

הפעם היה הנימוק לפסילה מסורי — "אין אנו רוצחים אנשים", נימוק מוזר ביותר כשהוא נשמע מפי מנהיגי אומה הנמצאת במאבק על עצם קיומה, בה בשעה שמפקד הצי המלכותי היה מבכר לבטח

"האיש שלא היה" נכתב על מנת לספר את האמת, ולמנוע תהודה ופרסום לסיפורים דמיוניים. פרשייה זו נועדה לשכנע את הגרמנים, כי הפלישה של בנות-הברית ביס-התיכון לא תיפתח — כמצופה — בסיציליה אלא בסרדיניה. סיציליה תהיה רק היעד השני בתור. יתרה מזאת, מטרת ההונאה הייתה "למכור" לגרמנים כי יש בידי בנות-הברית מספיק כוחות על מנת לפתוח בו זמנית במתקפה גם בבלקנים, במקביל לנחיתה בסרדיניה.

אחת הסיבות להצלחה הגדולה של מבצעי ההונאה הבריטיים טמונה ברוח הספורטיבית ובחוש ההומור המאפיינים את האנגלי הממוצע. על מנת לשוות אמינות למסמכים שהיו על גופתו הנסחפת לחוף של "האיש שלא היה", נחבק סר ארציבלד ג'איי, סגן ראש המטה הקיסרי לכתוב מכתב אישי פיקטיבי לידידו הגנרל אלכסנדר, מפקד כוחות בנות-הברית בצפון אפריקה. מכתב זה, המשלב סיפורי רכילות והשמצות אישיות על מפקדים בכירים, נועד, כביכול, להסביר לגנרל אלכסנדר את המניעים שמאחורי ההחלטה לתקוף תחילה בסרדיניה ובבלקנים. אישיות בכירה אחרת ששיתפה פעולה במבצע ההונאה הייתה הלורד לואיס מונטבטן, אשר שימש באותה תקופה כמפקד הפעולות המשולבות בבריטניה. הלורד מונטבטן, שיגר באמצעות "האיש שלא היה" מכתב הממליץ על נושאו "המיג'ור מרטין בחיל הנחתים המלכותי", בפני האדמירל קנינגהם, מי שהיה מפקד הצי הבריטי ביס-התיכון, ומבקש את עזרתו להעביר את המכתב האישי אל הגנרל אלכסנדר. מונטבטן מסיים את מכתבו בהלצה: "שלח אלי את הבחור חזרה מיד לאחר השלמת הנחיתה, הוא עשוי להביא עמו קצת סרדינים, שהרי אלה כאן מחולקים על פי נקודות בלבד." מונטבטן סבר שזו הלצה גרועה, אך היא תישא חן בעיני הגרמנים בעלי חוש ההומור הפחות מעודן, ותשמש רמז נוסף לכיוון הנחיתה בסרדיניה. ואכן, כך היה.

אני מזכיר פרשייה זו, כיוון שלא תמיד נמצאים מפקדים או אנשי מדינה בכירים המסכימים להתפנות או "להשתטות" על-ידי מילוי תפקיד לצורכי הונאה ומשחק בלבד. יחד-עם-זאת — מילוי תפקידים אלה על-ידי אנשי הצמרת עצמם הוא כמעט תנאי להיקלטות ההונאה הטובה.

כאן אנו מוצאים את התנאי השני ל"מכירת" ההונאה המוצלחת — מידע אינטימי, עדכני, מלא ומפורט ככל האפשר על מודיעין היריב, דרכי עבודתו ושיטת חשיבתו. המפתח להצלחה טמון ביכולת להתאים את מבצע ההונאה לארבעת המרכיבים הבאים:

א. התשחית הבסיסית של מה שמודיעין האויב יודע עליך. (ואין זה חשוב כלל אם מה שהוא יודע נכון או לא.) הן כל מידע חדש אשר יעמוד בסתירה גסה למידע זה, או יחרוג בצורה בולטת מן המקובל על היריב — לא ייקלט, לא "ייקנה", ואפילו זו האמת לאמיתה.

ב. מקורות המידע ואיסוף המודיעין של היריב. גם כאן הבעיה כפולה. אין טעם להשתמש בדרכי הונאה אשר מחושי היריב פשוט לא יקלטו אותם. (כך, לדוגמה, אין טעם במערכות דמייים לצורכי הונאה חזותית, אם אין לאויב אמצעי תצפית או צילום אווירי שיגלו אותם.) לעומת זאת — אסור לבצע הונאה אשר תעמוד בסתירה בוטה למידע הזורם ואשר יזרום בצינורות איסוף אחרים.

ג. רמת המחקר המודיעיני של היריב. זו אולי אחת הסוגיות הרגישות והעדינות ביותר. כל תכנית הונאה נמצאת בסכנה כפולה: מצד אחד קיימת תמיד הסכנה של הגזמה, של הבלטת דברים עד כדי כך שאלה עלולים לעורר חשד, ואילו מצד שני, אורבת לפתחה של הונאה

התקשורת שלהם עם מפעיליהם, הגרמנים, בין אם זו נעשתה על-פי הנחיות ועדת ה-20 ובין אם לאו. בראש יחידה זו עמד לויטננט קולונל רוברטסון.

מעניין להדגיש את רמת המידור הגבוהה בין שני מוסדות אלה. אף כי אנשי ועדת ה-20 נהגו במשך כחמש שנים לקבוע את מדיניות ההפעלה של הסוכנים הכפולים, לא היה קשר בין חברי הוועדה לבין הסוכנים עצמם, אשר את פרטיהם האישיים האמיתיים לא ידעו הראשונים. כל סוכן כפול כזה הוצג בוועדה בכינויו ("גרבר", "תלת-אופן", "בלוק" וכיו"ב), תוך הבהרת מעמדו בקרב המודיעין הגרמני ותוך הצבעה על התחומים והרמה בהם עשוי הוא לשמש מקור מידע עבור הגרמנים. המוסד השלישי הוא מועצת ה-W, אשר כללה את ראשי אגפי המודיעין של הזרועות, ונועדה לשמש דרג נוסף ועליון מעל לוועדת ה-20. עד מהרה נתברר, כי ראשי המודיעין טרודים ועסוקים מדי מכדי להתמסר ביסודיות וברציפות להנחיית פעולות ההונאה למיניהן. במקום להפוך לגורם מעכב ולמכשול ויתרו אפוא אלה על מעמדם, ולאחר ישיבות בודדות חדלה המועצה להתקיים דה-פקטו, גם אם דה-יורה לא בוטלה מעולם.

המוסד הרביעי היה יחידת ה-L.C.S. (London Controlling Section) אשר הוקמה בשלב מאוחר יותר, בראשות קולונל ג'והן ג'ונס, כגוף הפועל מתחת לוועדת ראשי השירותים המשולבים ומטעמה, במגמה ליזום ולאשר מבצעי הונאה מרכזיים. הרעיון והכוונה היו לבטח חיוביים, ובמשך הזמן אף הוכיחו עצמם; יחד עם זה, סבלה יחידה זו מליקויים בסיסיים, אשר נדרש זמן לא מבוטל להתגבר עליהם. ליקויים אלה כללו:

- חוסר הבנה בנושאי מודיעין בכלל ובמערכת הסוכנה הכרוכה בהפעלת הסוכנים הכפולים.
- חוסר ניסיון בפעולות הונאה בכל הקשור למה ואיך ניתן לממש פעולות אלה מנקודת ראותו של היריב הגרמני.
- חוסר סמכויות החלטה. כאשר צריך היה לקבל את אישור ראשי המטות, היו אלה מעבירים מפעם לפעם את ההכרעה לדרג גבוה יותר, אל משרד החוץ, וזה היה מוסיף מדי פעם אף את דרג ראש הממשלה. דירוג זה לא רק שגרם לסרבול בעבודה ולכובדו זמן, אלא אף לנתק בין יוזמי תכנית ההונאה לבין מאשריה; וכך נפסלו תכניות לא משום אי היותן ברות ביצוע או טובות דיין אלא בשל קצרה בקומוניקציה, ואי יכולת להסביר דברים לאשורם על-ידי מי שבאמת בקיא בהם. אולם, כאמור, עלה בידי קולונל ג'ונס להתגבר על הליקויים ומוסד זה הפך עד מהרה לגורם חשוב ביותר בשירות מערכת ההונאה הבריטית.

תפקיד מלא עניין

מונטגיו נהנה הנאה מרובה מן התפקיד אותו מילא. דומה כי מסיפוריו עולים כעין געגועים גדולים לאותה תקופה, לאותן הרפתקאות מרתקות שעמד במרכזן. דומני כי את הביטוי הקולע ביותר להרגשתו, לחוויותיו ולסיפוק שהיה לו מן התפקיד ניתן למצוא בהתייחסות אגב שלו, אותה השמיע כמשפטן וכשופט מקצועי: "מסופקני אם אי פעם הוכן 'מעשה פשע' ביתר קפידה, שהרי כל מה שעשינו לא היה בתמצית אלא מעשה תרמית ונוכלות בהיקף ענק. אכן, מסע הניסיון האישי שלי לעולם הפשע אפשר לי להבין עד כמה עשויים חיינו של הפושע להיות מרתקים, ומדוע יש גברים ונשים המעדיפים עיסוק זה (פשע) על כל עיסוק אחר, ועל-אף טענות התיאורטיקנים, אין להם כל רצון להשתקם ולהשתנות".

להשקיע מאמץ רב כדי לחסל מפקד מסוכן זה על כל צוות צוללתו. היו אלה הימים הקשים של המלחמה (1942-1943). מונטגיו נפגע ודאי מדחיית הצעתו. אף-על-פי-כן, מצפון השופט שבו והגינותו הטבעית הביאוהו לסכם פרשייה זו בציון, כי מאז הרהר רבות אם פסילה זו הייתה מוצדקת או לא, כאשר "לעתים הגעתי למסקנה כי אכן צדקו הפוסלים, ולעתים — למסקנה הפוכה".

הספר מונה עוד פרשיות רבות — מהן שבוצעו ומהן שלא בוצעו. לגבי מרביתן אין הוא אמנם מאריך ומפרט. אולם קשה שלא להתפעל מן המחשבה, המקוריות, הדמיון וההעזה שבהם. נעלה מכל ספק, שהייתה זו השקעה מזערית של אנשים ואמצעים אשר הרימה תרומה כבירה למאמץ המלחמתי הכולל ולהצלחה בשדה הקרב.

הבעיה הארגונית

מידה לא מבוטלת של הצלחת מערכת מורכבת כזו, של הפעלת סוכנים כפולים והוצאה לפועל של מבצעי הונאה מתוחכמים, טמונה במבנה הארגוני אשר עמד מאחורי פעולות אלה, והיה אחראי לעבודת התיאום הרגילה. בנושאים מסובכים ועדינים כל כך אין די ברעיונות מבריקים ובהחלטות נועזות, המבחן הוא בביצוע המדויק והמושלם, שהרי הוא התנאי הכמעט בלבדי להצלחה ולביטחון שהיריב לא יחשוף את מזימת ההונאה.

בהקשר זה דומני כי ראוי להזכיר את ארבעת המוסדות הבאים: הראשון שבהם — ועדת ה-20. הייתה זו ועדה בין-שירותית שהוקמה בקיץ 1940, אשר קיימה עד לסיום המלחמה 226 פגישות תיאום. ועדה זו הייתה אחראית לכל תכניות ההפעלה של הסוכנים הכפולים הגרמנים שבבריטניה. כל אחד מחבריה של ועדה זו ייצג את ראש אגף המודיעין של זרועו, אשר העניק לו סמכויות מלאות מטעמו לקבוע מדיניות. בראש ועדה זו עמד י"ס מאסטרמן, איש ה-M.I-5 (היחידה לריגול נגדי וביטחון-פנים ב"מוסד" הבריטי) וחברים נוספים בוועדה זו היו נציג M.I-6 (היחידה לאיסוף חיובי, להפעלת סוכנים מעבר לקווים בשירות הבריטיים), נציג משרד המלחמה, ונציג כוחות העורף (Home Forces).

מונטגיו היה החבר היחיד בוועדה זו ששימש בתפקיד כפול: הן בריכוז נושאי ההונאה והפעלת הסוכנים הכפולים והן בריכוז נושא "המודיעין המיוחד", שהוא המעקב השוטף והמסודר אחר פעילות המודיעין הגרמני. לכל מי שחפץ להנות את המודיעין הגרמני ואת המטה הכללי הגרמני חשוב עד מאוד לדעת מראש, מה חושבים הגרמנים בנושא המסויים, ואילו חקירות ובדיקות מקיימים הם באותו כיוון. לזכות אחריות כפולה זו מייחס מונטגיו את העובדה, כי הצי יזם והפעיל הרבה יותר מבצעי הונאה משאר הזרועות.

מונטגיו מצייץ, כי שיטת פעולה זו נראית כמובנת מאליה, ואמנם כן הדבר, אלא שמפתיע שבמשך כל שנות המלחמה לא מצאו הזרועות האחרות לנכון לנהוג אף הן בדרך זו.

המוסד השני הראוי לציון הוא ה-B.I.A. שהיווה יחידה במסגרת ה-M.I-5 שהייתה אחראית הן לטיפול השוטף בסוכנים הכפולים בתחום סידוריהם האישיים (דיוור, עבודה, מזון, ביגוד וכיו"ב), והן לנושא

4. נוסף, כמובן, ל-M-17 — יחידת המודיעין המיוחדת במסגרת אגף המודיעין של הצי, אשר המחבר עמד בראשה.

5. היא ועדת ה"Double Cross" ("הצלב הכפול" אשר בספרות רומיות מצטרף לעשרים), אשר כוננה אף "מועדון ה-20", אשר תיאמה את פעילות הבנייה של הסוכנים הגרמנים בשולחיהם.